

Velferd og økonomisk politikk

Hva markedet ikke ordner

Elisabeth T. Isaksen

Kurs: ECON1220

Forelesning: #3

Pensum: Stiglitz kap. 4

Dato: 4. september 2014

Innledning

- Fra forrige gang:
Under ideelle forhold gir fullkommen konkurranse en Pareto-effektiv allokering av ressuser
- Denne forelesningen:
Hva skjer når disse ideelle forholdene ikke er oppfylt?

Sentrale spørsmål

- Sp1:** Når forventes markedet å produsere effektive utfall, og når forventes markedet å svikte i å produsere effektive utfall?
- Sp2:** Hvilken rolle spiller det offentlige i å prøve å få markedene til å fungere?
- Sp3:** Hvorfor vil det offentlige i noen tilfeller gripe inn i markedet selv om løsningen er Pareto-effektiv?

Hovedgrunner til offentlig inngripen

- (A) Rettsvesen
- (B) Markedssvikt
 - ① Mangelfull/Imperfekt konkurranse
 - ② Kollektive goder
 - ③ Eksternaliteter
 - ④ Ufullstendige eller manglende markeder
 - ⑤ Informasjonsproblemer
 - ⑥ Makroøkonomisk ustabilitet
- (C) Formyndergoder (paternalisme)
- (D) Inntektsfordeling

Rettsvesen I

- Når det er uklart hvem som har **eiendomsrett**, eller når noe eies i fellesskap, så vil det ofte være for lite insentiver til å ivareta eller investere
- Eksempler:
 - Overfiske i vann eller sjø som ikke eies privat
 - For mye beite på felleseid mark
 - Forsøpling av felleseide parker
- Dersom det ikke er beskyttelse av privat eiendom, vil økonomiske aktører ha for lite insentiver til å spare eller investere, siden deres sparing eller eiendommer kan bli tatt fra dem
- Myndighetenes rolle i å beskytte eiendomsrett, håndheve kontrakter og definere eiendomsrettigheter danner fundamentet som hele markedsøkonomien hviler på

Imperfekt konkurranse I

- For at markedet skal resultere i Pareto-effektive allokeringer må det være perfekt konkurranse
- Perfekt konkurranse karakteriseres ved:
 - Kjøpere og selgere kan ikke påvirke produktprisene
 - Bedriftene kan ikke påvirke prisene på innsatsfaktorene
- For at dette skal være oppfylt må vi ha et stort nok antall kjøpere og selgere
- Eksempler på markedsrett:
 - **Monopol:** En bedrift eneste tilbyder av et gode.
 - **Oligopol:** Et lite antall bedrifter er eneste tilbyder av et gode.
 - **Monopolistisk konkurranse:** Mange bedrifter som tilbyr differensierte produkter.

Imperfekt konkurranse III

- Hvorfor gir markedsmakt en ineffektiv allokering av goder?
 - må sammenligne med “referansepunktet”, som er fullkommen konkurranse
- Husk at fullkommen konkurranse karakteriseres ved
 - Alle bedriftene tar prisen for gitt, dvs. de kan ikke påvirke prisen ved å øke eller redusere kvantum.
 - Bedriftene maksimerer profitten
 - Dette innebærer at de produserer frem til marginalkostnaden er lik marginalinntekten: $MC=MR$.
 - Når prisen er gitt, så vil marginalinntekten være lik prisen: $MR=P$.
 - Dette innebærer at $MR=P=MC$
 - Prisen folk er villige til å betale for et gode reflekterer marginalnyttens (MU, MB) de har av godet
 - Dette betyr at ved fullkommen konkurranse så vil marginalkostnaden være lik marginalnyttens: $MC=MB$

Imperfekt konkurranse IV

- Hva skjer når en bedrift har markedsmakt?
→ Bedriften kan påvirke prisen ved å øke eller redusere kvantum.
- Når bedriften selger en ekstra enhet har det 2 (motstridene) effekter:
 - 1 Positiv effekt: Når bedriften selger en ekstra enhet tjener de penger for denne enheten. Inntektene øker dermed med prisen P
 - 2 Negativ effekt: På samme tid vil bedriften måtte redusere prisen for å kunne selge en ekstra enhet (pga. fallende etterspørselskurve). Dette reduserer inntekten for alle varene de selger:

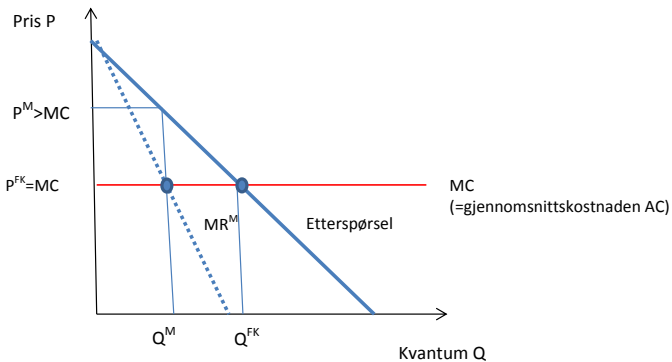
$$\frac{\Delta P(Q)}{\Delta Q} Q$$

Uttrykket vil være negativt ettersom prisen faller når kvantum øker

- For en bedrift med markeds
- $$MR = P + \frac{\Delta P(Q)}{\Delta Q} Q \Rightarrow MR < P$$
- Ved markeds
- $$MC = MR \Rightarrow MC = MR < P$$

Imperfekt konkurranse V

- Ineffektivitet (velferdstap) ved imperfekt konkurranse: Lavere kvantum (og høyere pris)

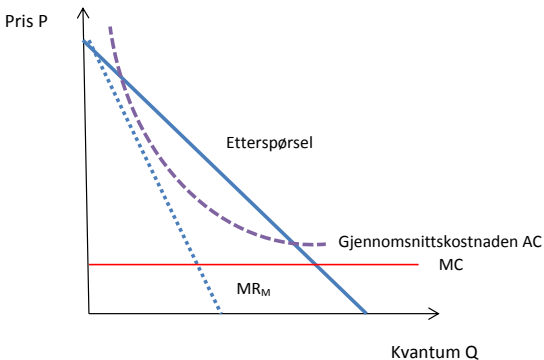

Naturlig monopol

- Naturlig monopol: Monopol med fallende gjennomsnittskostnader i hele produksjonen
- Hvorfor "naturlig"? En stor bedrift produserer billigere enn mange små, og gir derfor et konkurransefortrinn.
- Årsaker til fallende gjennomsnittskostnader og naturlig monopol:
 - Høye faste kostnader.
 - Konstant marginalkostnad MC
- Eksempler:
 - Vann og avløp
 - Telefonnett
 - Strømnett
 - Jernbane
 - Kollektivtrafikk
 - Postvesen
 - Havner
 - Rørsystem for naturgass

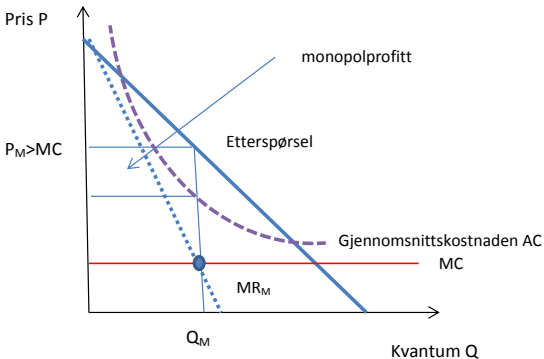
Naturlig monopol

For et naturlig monopol vil alltid gjennomsnittskostnaden (AC) ligge høyere enn marginalkostnaden (MC)

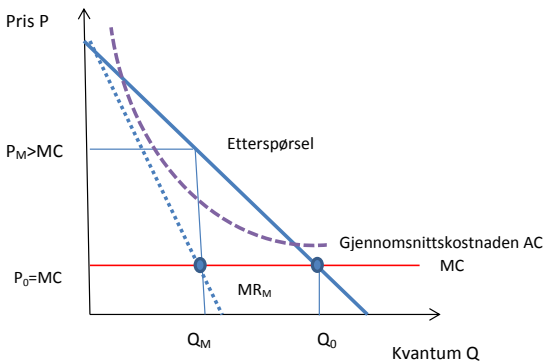
Naturlig monopol

Dersom privat produksjon $\rightarrow MC=MR \rightarrow Q_M \rightarrow$ Ikke effektivt!

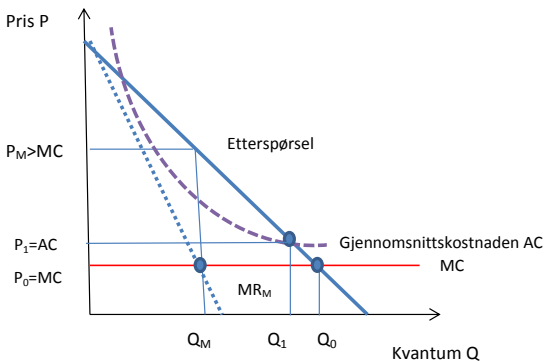
Naturlig monopol

Hva er effektivt? $\rightarrow MB=MC \rightarrow Q_0 \rightarrow$ MEN: Bedriften går i tap!

Naturlig monopol

Dersom bedriften skal gå i null $\rightarrow MB=AC \rightarrow Q_1 \rightarrow$ Ikke effektivt

Naturlig monopol

- Kan gi velferdsgevinster dersom myndighetene:
 - Regulerer markedet
 - Priskontroll eller kvantumkontroll + subsidie for å dekke underskudd
 - Produserer varen selv
 - Det er samf.øk. optimalt at noen offentlige selskaper går med underskudd dersom årsaken er at pris er satt lik MC
 - OBS: Underskudd grunnet sløsing av ressurser/ineffektiv styring kan ikke forsvares fra et samfunnsøkonomisk synspunkt.
- Litt mer om naturlig monopol i forelesning #5 (kapittel 8 i Stiglitz)

Kollektive goder II

- Ineffektivitet ved kollektive goder:
 - Markedet vil vanligvis ikke tilby disse godene
 - Dersom de tilbys, vil kvantum som regel være for lavt.
 - Hovedårsaken: **Gratispassasjerproblemet** (eng: Free rider problem)
- Mer om kollektive goder i forelesning #5 (kapittel 6 i Stiglitz)

Eksternaliteter

- En **eksternalitet** (evt. en ekstern virkning) oppstår når økonomiske aktører påvirker hverandre (positivt eller negativ) uten at det fanges opp i et marked.
- En eksternalitet kan defineres som “en ikke-kompensert og ikke-tiltenkt effekt av en handling på en tredjeparts velvære.”
- Eksternaliteter medfører at privat nytte/kostnad ikke avspeiler sosial nytte/kostnad

Eksternaliteter II

- Eksempler på eksternaliteter:
 - Bedrifter eller konsumenter påvirker produksjonsmulighetene til andre **bedrifter**:
 - Negativ: Forurensning fra en fabrikk påvirker vannkvaliteten i en innsjø, som igjen reduserer fangstvolumet til fiskere.
 - Positiv: En bedrift utvikler en ny teknologi som lett kan spres, og som bidrar til å redusere kostnadene for andre bedrifter
 - Bedrifter eller konsumenter påvirker nytten til andre **konsumenter**:
 - Negativ: Røking i fellesareal
 - Positiv: Vaksine

Eksternaliteter III

- Ineffektivitet ved eksternaliteter:
 - Ved negativ eksternalitet: Markedet vil generere FOR MYE av denne aktiviteten sammenlignet med sosialt optimum
 - Ved positiv eksternalitet: Markedet vil generere FOR LITE av denne aktiviteten sammenlignet med sosialt optimum
- Mer om eksternaliteter i forelesning #6 (kapittel 9 i Stiglitz)

Ufullstendige markeder

- Når det private markedet ikke produserer goder og tjenester selv om kostnaden ved å produsere dem hadde vært mindre enn det individer er villige til å betale har vi **ufullstendige markeder**.
- Komplett marked: Dersom betalingsvilligheten til individer $>$ kostnaden ved å tilby godet \rightarrow Godet vil bli tilbudt
- Ufullstendig marked: Et gode blir ikke tilbudt selv om betalingsvilligheten til individer $>$ kostnaden ved å tilby godet.
- Eksempler på (det mange økonomer mener er) ufullstendige markeder:
 - Forsikringmarkedet
 - Lånemarkedet

Ufullstendige markeder II

- Forsikring

- Det private markedet tilbyr ofte ikke forsikring for en del viktige riskikoer som individer står ovenfor
 - Eksempler: Risikoen for å bli syk, risikoen for å bli arbeidsledig, risikoen for at banken din går konkurs og sparepengene går tapt
- Dette gir et rasjonale for det offentlige til å gripe inn og tilby forsikring
 - Eksempler: Folketrygden, staten garanterer for bankinnskudd

- Lån

- Det private markedet tilbyr ofte ikke lån til enkelte grupper - til tross for at betalingsvilligheten er høyere enn kostnadene ved å tilby lånet
 - Eksempler: Lån til studenter, lån til oppstartsbedrifter
- Dette gir et rasjonale for det offentlige til å gripe inn og tilby lån
 - Eksempler: Lånekassen, Husbanken, lån for små oppstartsbedrifter

Ufullstendige markeder III

- Hvorfor tilbys ikke godene dersom betalingsvilligheten til individene er høyere enn bedriftenes kostnader ved å tilby godet?
- Mulige årsaker til ufullstendige (eller manglende) markeder:
 - 1 Innovasjoner
 - 2 Transaksjonskostnader
 - 3 Komplementære markeder og koordineringsproblemer
 - 4 **Asymmetrisk informasjon**
 - Asymmetrisk informasjon om hva noe(n) er (skjult informasjon).
⇒ **Uheldig utvalg** (eng: Adverse selection)
 - Asymmetrisk informasjon om hva noen gjør (skjult handling)
⇒ **Moralsk hasard**

Ufullstendige markeder IV

Asymmetrisk informasjon og helseforsikring

- Et forsikringselskap har ofte mindre informasjon om risikoen for å bli syk enn personen som kjøper forsikringen → informasjonen er asymmetrisk
 - Asymmetrisk informasjon om hvilken “type” du er i utgangspunktet (skral helse, god helse)
 - Asymmetrisk informasjon om hvordan du vil oppføre etter at du har fått helseforsikring (bli mer uforsiktig? Ikke endre oppførsel?)
- Et individ kan ønske å kjøpe helseforsikring, men dersom forsikringselskapet ikke har god nok informasjon om risikoen for å bli syk kan de fort overestimere denne.
- Dette fører til at forsikringspremien ikke reflekterer den faktiske risikoen, og prisen blir for høy til at individet ønsker å kjøpe forsikringen

Ufullstendige markeder V

- Vanskelig å få til et (heldekkende) privat helseforsikringsmarked pga.:
 - Uheldig utvalg: Forsikringen tiltrekker seg de som er mest utsatte for å bli syke
 - Moralsk hasard: Forsikrede individer vil kanskje ikke ha like sterke incentiver til forebyggende helsetiltak → utsetter seg for mer risiko enn de ville ha gjort uten forsikring

Ufullstendige markeder VI

Asymmetrisk informasjon og studentlån

- Utlånere kan være redde for å ikke få tilbakebetalt lånet.
 - Asymmetrisk informasjon om hvilken “type” du er (høyrisiko, lavrisiko)
- En løsning kan være å kreve pant for å låne ut penger
 - MEN: Studenter har ofte få eiendeler å ta pant i
- Banken står dermed ovenfor følgende dilemma: Hvis banken øker renten (“prisen for å låne penger”) slik at den reflekterer det faktum at mange lån ikke blir tilbakebetalt, så kan det i seg selv føre til at andelen som ikke tilbakebetaler øker.
- Hvorfor?

Ufullstendige markeder VII

- Forklaring:
 - De som vet at de uansett vil tilbakebetale lånet (lavrisikogruppe) vil ikke ønske å låne penger til den høye prisen.
 - De som mest sannsynlig ikke kommer til å tilbakebetale (høyriskogruppe) bryr seg ikke så mye om rentesatsen (fordi det er liten sjanse for at de i det hele tatt kommer til å tilbakebetale lånet)
 - Dersom banken hever renten for mye vil de kun sitte igjen med de “dårlige kundene” som har høy risiko for å ikke tilbakebetale (**Uheldig utvalg**)
- Mer om asymmetrisk informasjon i forelesning #9 og #10

Informasjonsproblemer I

- En av antagelsene som ligger til grunn for velferdsteoremene:
Perfekt informasjon
- MEN: Konsumenter og bedrifter har som regel ikke full informasjon om alle sider ved produksjon og fordeling
- Det offentlige griper i mange tilfeller inn i markedet dersom de mener konsumenter får mangefull informasjon
- Eksempel: Forbrukerombudet, krav om merking av produkter

Informasjonsproblemer II

- Mulige ulemper ved å kreve full informasjon/offentlig regulering:
 - Unødvendig? (markedet vil gi de rette insentivene til bedrifter)
 - Irrellevant? (Konsumentene legger ikke merke til infoen)
 - Kostbart? (Admin.kostnader)
- Hvorfor genereres det for lite informasjon/ hvorfor regulere informasjonsflyten?
 - Informasjon et kollektivt gode \Rightarrow markedet vil generere for lite info.
 - Gir et rasjonale for offentlige inngrep
 - Eksempel: Væremeldingen, forskning og utvikling

Makroøkonomisk ustabilitet

- For mange økonomer er høy arbeidsledighet det fremste beviset på markedssvikt
- Makroøkonomisk ustabilitet som høy arbeidsledighet eller høy inflasjon er ofte (men ikke alltid) et resultat av en eller flere type markedssvikt
- Komplisert tema - ikke en del av pensum for dette kurset (se kapittel 28 i boka dersom dere er interessert i å lære mer)

Andre grunner til offentlig inngripen

- I tillegg til markedssvikt og behovet for et rettsvesen, er det også 2 andre grunner til offentlig inngrep i økonomien:
 - Formyndergoder (eng: Merit goods)
 - Inntektsfordeling
- Mer uenighet blant økonomer (og folk flest) om det offentliges rolle knyttet til disse to dimensjonene

Formyndergoder og paternalisme

- Synet om at myndighetene bør regulere markeder fordi de vet bedre hva som er bra for individet enn individet selv kalles gjerne **paternalisme**.
- Paternalisme er det motsatte av konsumentsuverenitet - “pappa (pater) vet best”
- Eksempler på paternalisme²:
 - Påbud om å bruke bilbelte
 - Obligatorisk grunnskole
 - Narkotikaforbud
 - Pålagt pensjonssparing
 - Pålagt kulturtilbud i skolen
 - Røykeforbud

²OBS: Det kan også være andre tilleggsgrunner til at det offentlige griper inn, f.eks. eksternaliteter

Libertarianisme

- I kontrast til paternalisme er synet om at myndighetene bør respektere preferansene til konsumentene, og dermed ikke blande seg inn i valgene til det enkelte individ. Dette synet refereres ofte til som **libertarianisme**
- OBS: Libertarianisme \neq liberalisme
- Libertarianisme er en politisk retning, med røtter i klassisk liberalisme, som radikalt fremhever individets frihet og rettigheter, spesielt mht. eiendom.

Inntektsfordeling

- Viktig poeng: Pareto-effektivitet sier ingenting om en fordeling er “god” eller “rettferdig” → Frikonkurransen kan føre til en veldig ujevn inntektsfordeling
- En av de viktigste aktivitetene til myndighetene er dermed å omfordele inntekt
- Vanskelige spørsmål:
 - Hva er en “rettferdig” fordeling?
 - Hvordan skal man vektlegge effektivitet vs. fordeling
- Fordelingshensyn vs. effektivitet er tema for neste forelesning (kap 5 i Stiglitz)

Styringsvikt

- Ikke bare markedssvikt, men også **styringsvikt**? (eng: governmental failure)
- Ikke gitt at offentlig inngripen vil forbedre en situasjon selv om vi har markedssvikt. Mulige årsaker til dette:
 - 1 Begrenset informasjon
 - 2 Begrenset kontroll over private markedsrespons
 - 3 Begrenset kontroll over byråkratiet
 - 4 Begrensninger gitt av politiske prosesser
- (se side 9 i Stiglitz)

3 spørsmål

- Velferdsøkonomi gir oss 3 spørsmål som kan stilles ved ethvert offentlig inngrep:
 - 1 Vil *effektiviteten* øke?
 - 2 Har inngrepet gunstige *fordelingsmessige* konsekvenser?
 - 3 Står *kostnadene* i forhold til gevinsten?

Normative vs. positive analyser

- Å bruke rammeverket for markedssvikt som et argument for offentlig inngripen er i stor grad en **normativ** tilnærming
 - Dersom vi identifiserer situasjoner hvor vi har markedssvikt sier vi at det offentlige *burde* gripe inn
- Enkelte mener at økonomer bør holde seg til **positive** analyser, dvs:
 - Beskrive hva myndighetene gjør, og effektene av dette
 - Belyse hvordan den politiske beslutningsprosessen kan forklare hva myndighetene gjør, og hvorfor de gjør det på en bestemt måte
- OBS:
 - Mange offentlige inngrep begrunnes ut i fra et rammeverk for markedssvikt. Samtidig vil man ofte finne at målsetningene ikke alltid henger sammen med valg av virkemidler/design → Ikke alltid at uttalt målsetting reflekterer den viktigste motivasjonen for inngrepet
 - Offentlige tiltak vil ofte ha flere (og noen ganger motstridende) mål

